

Casa de la nr. 26, fostă proprietate tot a familiei Dobru-
neanu, nu a suferit transformări interioare păstrându-se în
bune condiții pictura de pe plafonul holului. Casa aparține
astăzi ISCIP—Caracal și funcționează aici o grădiniță de copii.

Casa de la nr. 27, construită, între 1890—1893, de antre-
prenorul S. Mariani și inginerul Ernest Gesner, a aparținut lui
Florea Niculescu, care o vinde în 1910 Creditului Urban de
unde o cumpără Nicolae Titulescu. După ce își mai schimbă
odată proprietarul este cumpărată de Liceul de fete și transfor-
mată în internat. Azi beneficiar este Casa de copii înființată
în 1948.

Se constată o deosebită grijă din partea beneficiarilor de
astăzi pentru întreținerea și păstrarea acestor imobile. Dato-
rită atenției cu care sînt înconjurate aceste clădiri mai putem
admira încă stucaturile plafoanelor a căror decorație cuprinde
flori, frunze de stejar, frunze de viță de vie, ghirlande de flori
sau scoici, ce sînt ordonate în scafele plafoanelor, în chenare
și în rozetele din mijloc, același motiv decorativ regăsindu-se
deasupra ușilor, îmbogățite fiind aici cu motive animaliere.
Plafone pictate în întregime am găsit doar în holul casei de
la nr. 26, unde neintervenindu-se s-au păstrat desenul și colo-
ritul original.

Sobele au un coronament bogat decorat cu motive florale
sau animaliere, armonizându-se cu stucatura sau pictura pla-
foanelor. Cahlele albe, unele sînt simple, cu medalion central
sau colorate iar altele prezintă motive geometrice sau florale.

Stucatura, pictura și sobele prin decorația și coloritul lor
sînt singurele indicii ce ne-au mai rămas despre interiorul
acestor case (fig. 12, 13, 14, 15).

Acum cînd în toată lumea se reconsideră arhitectura seco-
lului trecut, cînd în același timp se și demolează foarte mult
din această arhitectură pentru a face loc noului spirit arhitec-
tonic al secolului nostru, este bine să nu uităm că în ceea ce ne
privește zestrea patrimoniului arhitectural al secolului al

15. Decorație plafon.

XIX-lea nu este foarte mare, că o mare parte din fondul con-
struit în această perioadă reprezintă nu numai un document
al unei faze din evoluția arhitecturii ci și o valoare funcțională
apreciabilă, cu condiția bunei întrețineri, scutind astfel im-
portante fonduri.

Cum progresul este năzuința firească a omenirii, este re-
comandabil ca atunci cînd o clădire trebuie să dispară, să
urmăm îndemnul marelui nostru cărturar N. Iorga și să con-
semnăm prin desene, relieve, fotografii tot ce ar putea consti-
tui un material documentar cît mai bogat pentru știință și
viitorime.

RÉSUMÉ

In this paper it is shown the evolution of the human habitat from
Caracal, by emphasizing the development of the town during the period
of time 1880—1911, with regard to its modernization, systematization and

endowment with public and commercial edifices and blocks of flats.

The author describes a few flats where many families dwelt by the
end of the 19th century.

CÎTEVA MONUMENTE ISTORICE DIN TÎRGOVIȘTE ÎN CONTEXTUL SISTEMATIZĂRII URBAINE DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

MIHAI NICULĂESCU

În zburciunata sa istorie, poporul nostru a creat bunuri
de o inestimabilă valoare istorică, artistică și documen-
tară, simbol al unor aspirații și idealuri, reflectare a unor
realități în epoca respectivă, sinteze definitorii ale unor orin-
duri în evoluția civilizației pe aceste meleaguri.

Timpu, calamitățile naturale sau sociale și nu în ultimă
instanță oamenii au făcut să dispară pentru totdeauna nepre-
țuite comori ale geniului și spiritului uman. Aceste fenomene
au luat amploare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea,
cînd în condițiile dezvoltării rapide a capitalismului se dez-
voltă rapid orașele. Suprafața locuibilă crește, noile construc-
ții industriale și edificii publice avînd nevoie de cît mai
mult spațiu. Vechi clădiri, care nu mai corespundeau noilor
cerințe, sînt demolate, pentru a se ridica altele noi. Se deschid
străzi și bulevarde, cele vechi sînt modernizate, locurile virane
sînt împrejmuite. Autoritățile sînt confruntate cu dificile

probleme privind alinierea străzilor, trasarea de artere noi
amplasarea rețelelor de alimentare cu apă și canalizare. Marile
grădini și livezi, care înconjurau casele, sînt expropriate
pentru a face față noilor artere de comunicație sau pentru a
ridica noi edificii. Prețul terenului de construcție crește și
procese lungi se poartă între proprietarii de terenuri și autori-
tăți asupra prețului de vînzare. Cererile către primăria de ridi-
care de imobile devin tot mai numeroase¹.

Acolo unde dezvoltarea urbanistică s-a realizat în perime-
trul orașului medieval în fața forurilor municipale s-au pus
probleme deosebite de sistematizare, datorită existenței unor
importante monumente. Unele încă în stare avansată de de-
gradare, în special monumente religioase, case particulare,

¹ Arhivele Statului Prahova, Fond. Primăria orașului Ploiești, dos.
1/1883, 8/1905, 3/1910.

aproape ruinate, intercalate de terenuri virane, edificiile părăsite, se cereau ocrotite și eventual salvate de la distrugere. S-a adăugat la toate acestea capacitatea unor antreprenori care, în goană după profituri cât mai mari, au început să le distrugă fără discernământ, sub cuvânt că sînt ruinate, în realitate pentru acapararea materialului de construcție încorporat în ele. Vor cădea, astfel, sub loviturile tirnăcopului interesante monumente de artă și arhitectură care supraviețuiseră timpului, cutremurelor sau incendiilor. Lăcomia și nepăsarea unor oameni acționau mult mai eficient decît natura. Existența numai a unor dispoziții și nu a unei legislații adecvate de protecție a favorizat pînă la un punct aceste acțiuni.

Au existat totuși oameni cu vederi largi și bine intenționați care au căutat să pună capăt acestui haos extrem de păgubitor și să apere pe cît posibil creațiile artistice, istorice și documentare de valoare incontestabilă, cu atît mai mult cu cît încercările de conservare și restaurare inițiate încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea s-au dovedit ineficiente, iar uneori rău inspirate. În acest scop sînt promulgate în lunile aprilie și mai 1892 „Legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice” și „Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice”, ce defineau clar noțiunea de monument, în sensul îngust, caracteristic secolului al XIX-lea, stabilind și factorii răspunzători de protecția lor, în principal autoritățile orașenești și comunale. Totuși demolări de monumente se vor mai efectua.

În orașul Tîrgoviște, fostă capitală medievală a Țării Românești, ce fusese împodobită în decursul secolelor cu splendide monumente de artă, arhitectură civilă și religioasă, soluționarea complexelor probleme ridicate de edificarea urbană de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în perimetrul fostului oraș medieval, nu s-a făcut întotdeauna în favoarea monumentelor și în conformitate cu prevederile legale. Aceasta și datorită materialului de calitate încorporat în ele².

Asistăm astfel la demolări de edificii în orașul Tîrgoviște în anii: 1886, 1887, 1892, 1894, 1895, 1897³. Mai puțin lovite au fost monumentele religioase. Pe de altă parte construcția și darea în exploatare la sfîrșitul anului 1883 a căii ferate Titu—Tîrgoviște și a gării în afara orașului, dincolo de perimetrul medieval, amplasarea stabilimentelor industriale legate de exploatarea și valorificarea petrolului în zona gării, au favorizat expansiunea orașului în această direcție. A fost astfel distrus pe distanțe apreciable fostul șant de apărare al cetății, ridicat în secolul al XVII-lea, pentru construcția noilor drumuri de acces, monument unic în această parte a Munteniei⁴. S-au adăugat apoi schimbarea frecventă a planurilor de sistematizare, inexistența unei concepții unitare și de perspectivă, cu preocupări ferme de salvare și păstrare a monumentelor, precum și orientarea uneori numai spre a proteja doar monumente de excepție.

La biserica Stelea, monument de artă și arhitectură unic în Muntenia, ridicat în timpul domniei lui Vasile Lupu, ca urmare a relațiilor de prietenie cu Matei Basarab, autoritățile locale au propus, în 1889, Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice dărîmarea zidurilor curții. În 1892 ministrul respectiv se declară de acord, cu condiția să i se construiască o împrejmuire proprie, pînă se va aproba o sumă din buget pentru construcția unei împrejuriri definitive, pentru ca la scurt timp, același minister să anuleze avizul, datorită intrării în vigoare a legilor de protecție a monumentelor⁵.

Clopotnița de la același monument a fost propusă, în 1892, de către comandantul de pompieri din oraș, să fie transformată în foisor de supraveghere. Primăria s-a declarat de acord, dar a solicitat avizul serviciului tehnic. În urma expertizei efectuate, propunerea a fost respinsă, deoarece înălțimea clopotniței nu corespundea normelor, iar zidurile erau șubrede. Totodată, la ordinul expres al autorității centrale, Primăria s-a văzut obligată să desființeze grajdurile pompierilor care erau amplasate în curtea bisericii, tocmai datorită faptului

că „*Stelea fusese inclusă pe lista monumentelor istorice*”⁶. A supraviețuit astfel pînă azi.

Biserica Sf. Apostoli, după mai multe amînări, avea să fie în cele din urmă demolată. Inițial s-a cerut demolarea ei pe motiv că se află în stare de ruină. S-au făcut referate în acest sens. În aprilie 1887, protoereul județului Dimbovița propune Primăriei orașului Tîrgoviște ca obiectele ce se vor găsi în bisericile Sf. Împărați și Sf. Apostoli să fie duse în altă parte, monumentele fiind incluse în planul de demolare ca urmare a stării de ruină în care se aflau⁷. Cu această ocazie sînt ridicate de la cele două monumente 9 icoane împărătești, 1 icoană mică, 2 tetrapoade uzate, un iconostas de lemn uzat. Peste 10 ani primarul înaintează forurilor superioare un raport în care cere punerea în aplicare a demolării. Se aprobă cu condiția ca acolo unde a fost altarul să se pună un grilaj. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice își dă avizul cu obligația ca la demolări să asiste un delegat din partea Primăriei, pentru a nu se strica pietrele cu inscripții sau alte obiecte de valoare istorică și artistică⁸.

De asemenea, Școala generală nr. 1 va fi ridicată pe un fost metoh al Mănăstirii Dealu, iar Liceul „Ienăchiță Văcărescu”, pe temelii ruinate al unui alt metoh, cel al bisericii Sf. Vineri din Tîrgoviște.

Mult mai dramatică, și cu larg ecou în rîndul opiniei publice, a fost demolarea bisericii Vărzaru, monument de excepție, ridicat în timpul domniei lui Matei Basarab, de către Radu Vărzaru, mare armaș. Aflată în stare de ruină, propusă încă din 1859 pentru demolare, amînată un timp din lipsă de fonduri, avea să sfîrșească în cele din urmă sub loviturile tirnăcopului.

În 1899, în momentul cînd un antreprenor local se oferă să distrugă edificiul, fără altă obligație decît însușirea materialului provenit din demolare, primarul orașului înaintează Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice cererea de avizare a demolării pe motiv că edificiul a devenit un loc insalubru, iar zidurile crăpate amenință să se prăbușească. Fără a se mai aștepta avizul ministerului, cu acordul tacit al autorităților, se începe demolarea. La 1 februarie 1900, forul superior interzice distrugerea monumentului, respingînd totodată cererea Primăriei. Inginerul comunei este trimis la fața locului, unde constată că distrugerea începuse. Se ordonă sistarea demolării. Pentru a avea acoperire, primarul dispune darea în judecată a vinovaților. Acțiunea judecătorească se tîrăgănează ani în șir iar vinovații rămîn nepedepsiți. Acțiunarea în judecată a vinovaților a fost generată de altfel și de vîile proteste ale opiniei publice. După cîtiva ani se renunță la judecată iar primarul solicită ministerului un nou aviz de demolare. În februarie 1904 se dă aprobarea cu condiția ca monumentului să i se facă planul de situație⁹.

Interesant este faptul că I. L. Caragiale a criticat vehement, într-un articol, acest act abuziv. Grigore Tocilescu va deplînge dispariția edificiului¹⁰. Astăzi doar numele unei străzi din oraș mai amintește locul unde se afla biserica Vărzaru. Peste tot s-au ridicat ulterior imobile. Se mai păstrează doar o pictură a artistului tîrgoviștean Ștefan Vasilescu, aflată în colecția Muzeului județean Dimbovița și un desen făcut de Carol Isler.

Edificii publice și religioase au fost distruse astfel trecîndu-se peste hotărîrea forurilor centrale și cu încălcarea prevederilor legale, adoptîndu-se tactica faptului împlinit. De asemenea dezvoltarea urbanistică, declanșată de creșterea demografică și exploatarea petrolului, s-a repercutat negativ asupra unor proiecte de conservare și restaurare. Planurile de sistematizare întocmite de autorități au ținut în foarte puține cazuri seama de necesitatea protecției monumentelor, urmărindu-se adesea distrugerea lor, în scopul folosirii materialelor de construcție ca și a terenurilor în alte scopuri.

După intrarea în vigoare a primei legi de patrimoniu, autoritățile au nesocotit în interesul lor dispozițiile legii, iar atunci cînd protestele opiniei deveneau prea vehemente,

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, dos. 39/1887.

⁸ Ibidem, dos. 53/1897.

⁹ Ibidem, dos. 146/1899.

¹⁰ Vezi N. Stoicescu, Cr. Moisescu, *Tîrgoviștea și monumentele sale*, București, 1976.

² Arhivele Statului Dimbovița, fond. Primăria orașului Tîrgoviște, dos. 26/1895.

³ Ibidem, dos. 112/1886, 29/1892, 79/1895.

⁴ Ibidem, dos. 73/1885.

⁵ Ibidem, dos. 54/1896.

lucrurile se târăgău până trecea furtuna și opera de distrugere continua. Măsura ca bunurile de valoare și importanță deosebită, provenite din demolări, să fie aduse în muzee, uneori în curs de organizare, nu a fost prea inspirată, deoarece în cea mai mare parte ele s-au pierdut, iar smulgerea lor din complexul arhitectonic în care fuseseră concepute a diminuat semnificația lor artistică, istorică și documentară. Considerăm că indiferent de situație, cu bunăvoință, dublată de inteligență și imaginație din partea forurilor conducătoare și a arhitecților, ele puteau fi salvate.

Observăm astfel că acolo unde expansiunea orașelor s-a efectuat cu respectarea și protejarea monumentelor, rezultatele au fost bune. Se trecea inițial la ocuparea locurilor virane și împrejmuirea lor, începea apoi ridicarea de edificii. Se trasau totodată și drumurile. În această etapă grădiniile erau transformate în cămine de casă, fiind mai rentabil. Nevoia de materiale de construcție, creșterea prețurilor au determinat o raționalizare a spațiului de construcție și recurgerea la demolări, inițial a caselor ruinate și apoi a monumentelor. S-a trecut la elaborarea unor noi planuri de sistematizare în care accentul s-a pus pe construcțiile cu mai multe nivele. În acest stadiu, locuințe în general bune, care însă nu mai corespundeau nevoilor de confort, au fost modernizate, schimbându-li-se înfățișarea, sau dărimate. Au fost astfel distruse sau modificate interesante monumente, unele vechi de secole — care puteau rezista încă multă vreme — uneori și datorită faptului că întreținerea lor nu mai era rentabilă pentru proprietari. Distrugerea celor vechi și ridicarea unora noi puteau să fie mai rentabile, pentru proprietari. Așa se explică faptul

că multe clădiri ridicate la sfârșitul secolului al XIX-lea au temelii și pivnițe din secolele XVI—XVII și XVIII, iar în orașul Tirgoviște se mai găsesc puține clădiri din secolele amintite.

Inexistența unui plan de sistematizare de perspectivă îndelungată a dus la situația ca imobile specifice, ridicate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, să fie demolate peste câteva decenii, dispărind cu această ocazie monumente și ansambluri de monumente specifice.

Ideea ridicării centrului civic peste orașul medieval s-a dovedit neinspirată, deoarece s-a creat un precedent ce va fi folosit și mai târziu când se va propune înlăturarea ansamblurilor ridicate în perioada modernă, în numele modernizării, negîndu-se ideea, tot mai acceptată astăzi, a păstrării ansamblurilor arhitectonice de valoare cu menținerea unor imobile mai puțin interesante, tocmai pentru a nu dăuna din mărțea și amploarea monumentului în ansamblu.

În concluzie, monumentele istorice au supraviețuit peste timp, restaurate cu incompetență uneori și imputinate de voința de afirmare a unor edili ambițioși¹¹, sau scăpînd de distrugere din întîmplare, altele grație patriotismului unor oameni luminați, ducînd mai departe, peste veacuri, mesajul geniului și spiritului generațiilor dispărute — eterna aspirație a omului spre nemurire.

¹¹ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată, 1885—1900*, vol. II, București, Editura ziarului „Universul”, 1928, unde se fac referiri la dărîmarea turnului „Colțea” și a bisericii Sărindar, din ordinul primarului Pake Popescu.

SUMMARY

Along centuries, the historical monuments have been deteriorated by earthquakes, inundations, by fire and demolitions.

During the second half of the 19th century, the development of towns, as well as the process of industrialisation contributed to the destruction of historical monuments.

In order to defend these monuments, certain laws meant to protect them were promulgated, such as “the law for the discovery of ancient

monuments and objects” and “the law for the preservation and restoration of public monuments.” These laws made it possible to take measures for preserving, restoring and saving the monuments.

There are however certain monuments which will be demolished, in spite of the law. Among them, worth mentioning are the “Vărzaru” church, “Sfinții Apostoli” and “Stelea”.

CÎTEVA CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA BAZILICILE SCURTE DIN BAZINUL HÎRTIBACIULUI ȘI ZONA SIBIULUI

ALEXANDRU AVRAM

Este cunoscut faptul că pe teritoriul județului Sibiu se disting trei zone bogate în monumente de arhitectură în stil romanic: zona Sibiului, valea Oltului și bazinul Hîrtibaciului. În cea de-a treia zonă se află unele din cele mai vechi și tipice monumente eclesiastice romanice, care, asemenea celorlalte edificii din județul Sibiu aparținătoare acestui stil, se încadrează exclusiv în categoria bazilicilor.

O clasificare a acestor monumente, făcută pe baza elementelor de planimetrie, arată că trei bazilici, din Dajia, Roșia și Vurpăr, se încadrează în categoria așa-numitelor bazilici scurte lipsite de turn. Alte două, cele din Alțina și Dealul Frumos, sînt compuse din cîte cinci travee, dar sînt de aseme-

nea lipsite de turn¹. Monumentele din Merghindeal și Hosman au cîte un turn înglobat primelor travee ale navei centrale,

¹ Monumentul din Dealul Frumos a fost ridicat inițial, în mod cert, fără turn. Ulterior biserica a primit un turn deasupra primelor două travee ale navei centrale. Conform opiniei lui H. Phleps (*Die bäuerliche Wehrbaukunst der Siebenbürger Sachsen*, în H. Zillich, *Siebenbürgen. Ein Abendländisches schicksal. Königstein im Taunus*, 1957, p. 108) și T. Sinigalia (*Biserica fortificată din Dealul Frumos*, în „Revista muzeelor și monumentelor — Monumente istorice și de artă”, 1976, 1, 67—72.) turnul ar fi fost construit în a doua jumătate a secolului XIII. Înelinăm a considera turnul ca opera unei fortificații mai târzii, el fiind lipsit de orice element care ar pleda pentru perioada stilului romanic. Faptul că a trecut o lungă perioadă de timp între construcția bazilicii și ridicarea turnului este atestat de pronunțatele crăpături verticale de pe fațada de vest datorate diferențelor de tasare a solului.